

ВПЛИВ КНР І США НА ПОСТРАДЯНСЬКІ КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Проаналізовано зміст американо-китайського суперництва щодо пострадянських країн Центральної Азії, а також визначено основні методи та чинники економічного та військово-політичного впливу США і КНР на ці країни. В статті зроблено висновок, що останнім часом суперництво між КНР і США за вплив на пострадянські країни Центральної Азії дедалі більше загострюється. Основна причина цьому загостренню вбачається в дедалі більшому посиленні впливу КНР у регіоні.

Ключові слова: економічна політика, Шанхайська організація співробітництва, суперництво, глобальні процеси.

Tsapko O. Influence of the PRC and the U.S. in the Post-Soviet Central Asian States.

The author analyzed the rivalry of the U.S. and China in relation to the post-Soviet countries of Central Asia and the basic methods and factors of their economic, military and political influence in the region. The article presents a conclusion that this rivalry reflects the tendency of escalation because of the strengthening China's influence in the region.

Keywords: economic policy, the Shanghai Cooperation Organisation, rivalry, global processes.

Визначальною рисою XXI ст. є відносини між двома найпотужнішими державами світу – США та КНР. Стосунки між ними багатоаспектні й охоплюють сфери географії, економіки, політики, військового суперництва тощо. Керівництво обох держав приділяє значну увагу економічній співпраці. З цього приводу відомий експерт журналу «The Diplomat» Ендрю Фоллет зауважив, що економікам США та КНР сама історична доля призначила посилення взаємозалежності. Однак цей процес для обох країн є досить складним і суперечливим. Відносини

між Китаєм та США перебувають у центрі уваги світової політики. Починаючи з 1971 р., тобто часу їх відновлення, ці відносини в різні періоди були партнерськими, конкурентними, а в останні роки – такими, що переходять у стан потенційних супротивників. Посилення впливу і лідерських амбіцій КНР у світі примушує США провести стратегічну переоцінку двосторонньої взаємодії. Особливо це стосується їхньої політики щодо пострадянських країн Центральної Азії.

Розкриваючи основні проблеми економічного суперництва між США та КНР в зазначеному регіоні відзначимо, що у США і КНР історично сформувалися принципово різні економічні моделі. Так, зокрема, у США існує економічна модель, у якій визначальним є принцип вільної конкуренції. Як правило, розвиток такої моделі супроводжується циклічним розвитком економіки з її підйомами і спадами, які відчуються гостріше, ніж в економічних системах з плановою економікою. У цьому відношенні В. Парамонова доводить, що коли постатейний розподіл видатків у бюджеті диктує вільний ринок, на піку циклу зростання ресурси зазвичай виділяються на недоцільні проекти. А коли ж настає спад, компанії або зменшуються у розмірах з метою економії, або ж взагалі виходять зі справи, що призводить до зростання безробіття, зниження рівня життя, соціальної напруги у суспільстві тощо. США в цій системі періодичних економічних коливань перебувають вже протягом досить довготривалого періоду [2, с. 56–57].

На відміну від США, в економіці КНР панує «державний капіталізм». При цьому економіка КНР базується на експорті вже готової продукції до США, а це в свою чергу веде до ще більшої економічної взаємозалежності обох країн. Китай найбільше виграв у «холодній війні», зігравши на протистоянні між США та СРСР. Він широко використав отримані можливості для бурхливого економічного розвитку, не несучи при цьому тягаря військових витрат і союзницьких зобов'язань. Упродовж тривалого часу Пекін був майже партнером США, а після «холодної війни» американці ще довго за інерцією продовжували пильно стежити за Росією, не помічаючи гіганта, що виріс у них під боком і став головним претендентом на світове лідерство [1, с. 5].

Китай – світовий лідер останніх тридцяти років за темпами зростання промислового й фінансового потенціалу, власник другої за величиною економіки у світі – перетворився на найбільшого світового експортера, кредитора, споживача сировинних ресурсів, на державу з найбільшими золотовалютними резервами, з майбутньою світовою резервною валютою, найбільшими у світі населенням та армією. Глобальні процеси, в яких Китай відіграє дедалі більшу роль, великою мірою впливають на формування нового світового порядку. За таких обставин жорстка конфронтація з КНР означала б для США удар по власних економічних інтересах. Тому США реалізують сценарій, який поєднує в собі економічну «прагматичну співпрацю» і можливість блокувати зростання ролі Китаю у глобальному масштабі. США хочуть однополярного світу, але багатополлярної Азії. Китай навпаки прагне багатополярного світу, але однополярної Азії. Всі зазначені суперечності і переплетіння інтересів обох держав найбільш яскраво проявилися в їх економічній політиці стосовно пострадянських країн Центральної Азії.

Поява після розпаду СРСР на кордонах Китаю нових суб'єктів міжнародних відносин – Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Узбекистану і Туркменістану, змусило китайське керівництво шукати шляхи та нові форми співробітництва з цими країнами. В конкуренції за вплив на ці країни політичні, економічні, військові та ідеологічні інтереси КНР зіштовхнулися з аналогічними інтересами США.

Аби збільшити свій вплив у центральноазійському регіоні, сучасний Китай намагається розробити ефективну зовнішню політику. За задумом керівництва КНР така політика має базуватися на налагодженні рівноправних відносин з державами регіону та поступовому просуванню китайських компаній в регіоні на довгострокову перспективу [1, с. 8].

Довгострокова програма розвитку взаємовідносин з іноземними державами визначає місце і роль кожного суб'єкта китайської економіки в даному процесі. Поле для їх діяльності, зазвичай, визначається державою. Принагідно М. Дорфман нагадує висловлювання Ден Сяопіна: «Переходячи річку, треба твердо стояти на дні і відчувати ногами каміння». Китайська стратегія базується на трьох принци-

пах: по-перше, отримати доступ до природних ресурсів центрально-азіатських країн, життєво необхідних для китайського економічного зростання; по-друге, показати керівництву цих країн, що Китай не просто зростаюча наддержава, але й відповідальна сила, що ставить перед собою довгострокову мету; й нарешті, Китай прагне створити надійні ринки для своїх власних товарів» [3].

Перший період охоплює час від початку 1990-х рр. до 1995 р. Політика КНР в регіоні знаходилася в процесі формування і становлення та відзначалася особливою обережністю, виваженістю і поміркованістю. Її основні принципи відповідали концепції Ден Сяопіна. Основний зміст політики Китаю в цей період полягав у встановленні дипломатичних відносин, вирішенні проблеми кордонів, забезпеченні стабільності своїх західних кордонів і розвитку торгово-економічних зв'язків з центральноазіатськими державами [2, с. 7].

Китай однією з перших великих держав заявив про визнання нових країн Центральної Азії і на початку 1992 р. встановив з ними дипломатичні відносини. У 1992–1993 рр. в Пекіні з офіційними візитами побували керівники всіх п'яти країн Центральної Азії та більшість глав урядів. Було підписано близько 90 двосторонніх міжурядових угод [5, с. 227; 10, с. 74].

В цей період економічні зв'язки КНР і країн Центральної Азії перебували в стадії зародження з виразним домінуванням прикордонної торгівлі. В 1990 р. обсяг двосторонньої торгівлі складав близько 465 млн. дол., а в 1995 р. він зріс до 5,5 млрд. дол. Головними статтями експорту Китаю до країн Центральної Азії (ЦА) були продовольчі товари і вироби легкої промисловості. Імпорт включав різноманітну сировину. В цілому за 1992–1995 рр. товарообіг між КНР і країнами ЦА складав понад 1,8 млрд. дол. [3]. Більша частина товарообігу припадала на Казахстан і Киргизстан, які мали з Китаєм пряме транспортне сполучення [4, с. 152].

У 1994 р. були сформульовані основні принципи зовнішньої політики Китаю щодо Центральної Азії: підтримка дружніх добросусідських відносин і мирне співіснування; розвиток взаємовигідного співробітництва і сприяння спільному процвітання; повага до вибору кожної з держав і невтручання у внутрішні справи інших країн; повага суверенітету, сприяння регіональній стабільності.

Другий етап зовнішньої політики КНР у Центральній Азії охоплює період з середини 1990-х рр. до подій у США 11 вересня 2001 р. В середині 1990-х рр. Китай був змушений суттєво переглянути всю свою зовнішню політику, зокрема і в Центральній Азії. Китайське керівництво помітно активізувало центральноазіатський напрямок своєї зовнішньої політики, відмовившись від «стратегії очікування» на користь «стратегії поступового проникнення в регіон». Підвищення значення ЦА для КНР було продиктоване не тільки глобальними проблемами, а й комплексом питань безпеки регіону, зростанням уйгурського сепаратизму, міжнародного тероризму, ісламського радикалізму. Крім того, Пекін був зацікавлений у ресурсно-сировинному потенціалі Центральної Азії, а також у ринку збуту для китайської продукції [8].

ШОС стала механізмом забезпечення безпеки в регіоні й створила умови для розвитку багатосторонніх зв'язків. У другій половині 1990-х рр. значно зросла увага КНР до розвитку економічних відносин з країнами ЦА. В 1996–2000 рр. зростали товарообіг, який склав 3,8 млрд. дол., а також прямі інвестиції в економіку регіону. Експорт держав ЦА до Китаю включав енергоносії, хімічну і текстильну сировину, чорні і кольорові метали. Китай експортував в основному товари широкого вжитку. З другої половини 1990-х рр. найважливішою сферою китайських інтересів у регіоні стала енергетика. В центральноазіатських країнах з'явилися великі нафтові і газовидобувні компанії КНР, які запропонували ряд проектів. З 1997 р. Китайська національна нафтогазова корпорація (CNCC) почала видобуток нафти у Західному Казахстані. [7, с. 110]. Влітку того ж року між Казахстаном і КНР був підписаний контракт, який передбачав китайські інвестиції в нафтову галузь і будівництво газопроводу «Західний Казахстан-Китай» в сумі 11 млрд. дол. Китай почав системно входити в енергетичну галузь не тільки Казахстану, а й Туркменістану. Китай також почав формувати основу для імпорту гідроресурсів та електроенергії з Киргизстану і Таджикистану.

Третій етап еволюції взаємовідносин Китаю і пострадянських країн Центральної Азії отримав назву «всебічне співробітництво». Він охоплює період від 11 вересня 2001 р. до сьогодні [9, с. 70-74].

Спостерігалось й посилення активності Китаю в інвестиційній сфері. Якщо в кінці 1990-х рр. китайські фінансові ресурси в регіоні склали більше 1 млрд. дол., то за перші 10 років XXI ст. їх обсяг зріс більше, ніж у 20 разів і оцінюється в 25 млрд. дол. Так, лише у Казахстані за участю китайського капіталу було засновано близько 2000 підприємств. На початку 2010 р. загальний обсяг китайських фінансових ресурсів у Туркменістані складав 1,1 млрд. дол., в т. ч. 42% – в нафтогазовій галузі, а в узбецькій економіці – лише 640 млн. дол. (з яких 85% припадає на галузі ТЕК) [6, с. 167]. У 2017 р. Китай став найбільшим імпортером туркменського газу, придбавши у Туркменії за останні сім років 160 млрд. кубометрів газу.

«Тюльпанова революція» в Киргизстані (лютий-березень 2005 р.) та трагічні події в Андижані (Узбекистан) у травні 2005 р. надзвичайно стурбували і Китай, і уряди країн ЦА через загрозу дестабілізації та американського втручання у внутрішні справи держав Євразії. У Декларації саміту Шанхайської організації співробітництва в Астані (2005 р.) були висунуті вимоги щодо ліквідації іноземних військових баз у Центральній Азії. США були змушені закрити базу в Ханабаді й вивести свої військові підрозділи з Узбекистану [7, с. 111].

В основу китайської зовнішньої політики в регіоні покладено завдання з забезпечення сприятливих зовнішніх умов для подальшого розвитку Китаю і перетворення його на потужну світову державу. КНР проводить у Центральній Азії цілеспрямовану активну, ініціативну і наступальну політику, яка грамотно використовує економічні, політичні, безпекові, військові та інші інструменти як у рамках ШОС, так і в двохсторонніх відносинах з центральноазіатськими країнами. Особливо привабливою для країн Центральної Азії є ставка китайського керівництва на довгострокові економічні проекти, що дозволяє в майбутньому прив'язати ці країни до економіки КНР.

Джерела та література:

1. Боровой В.О. Политика КНР в Центральной Азии (90-е гг. XX в. – нач. XXI в.) / В.О. Боровой. – Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Минск: Белорусский гос. университет, 2005. 20 с.

2. Бугрій М.Г. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи / М.Г. Бугрій, І.В. Ус, Т.О. Федоренко, С.О. Медведкіна. К.: НІСД, 2012. 46 с.
3. Гусев Л. Место Центральной Азии в политике Китая (по мнению китайских экспертов). [Электронный ресурс] Новое восточное обозрение. Режим доступа: www.ru.journal-neo.com/node/8821
4. Демиденко С. КНР и государства ЦАР. [Электронный ресурс] Центральная Азия. Геополитика и экономика региона. М.: Ин-т стратег. оценок и анализа, 2010. С. 143–161. Режим доступа: www.arhibook.ru/50282
5. Дейли Д. Эффективное ценообразование – основа конкурентных преимуществ / Пер. с англ. М.: Изд. дом «Вильямс», 2004. 304 с.
6. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. М.: Наследие Евразии, 2008. 248 с.
7. Кожухар О. Еволюція політики Китаю в Центральній Азії (90 – рр. XX ст. – поч. XXI ст.). Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Історія та географія». 2013. Вип. 47. С. 107–112.
8. Медведев Р. Подъем Китая. Что такое социализм по-китайски? М.: Астрель, 2012. 318 с.
9. Парамонов В.В. Экономическое проникновение Китая в Центральную Азию: состояние, проблемы и перспективы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.bsosw.com/articles.aspx
10. Син Г. Шанхайская организация сотрудничества: приоритетные направления // Мировая экономика и международные отношения. 2002. № 11. С. 71–76.

УДК 354.61:001.89(73):001(477)

Мирончук О.А., Мирончук А.С.

**АГЕНТСТВО ПЕРЕДОВИХ ОБОРОННИХ
ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОЕКТІВ США (DARPA)
В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО ОБМІНУ:
НОВИЙ ДОСВІД ТА ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ
ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ**

У статті розглянуто питання організаційної та структурної побудови Агентства передових оборонних дослідницьких проектів